

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1976.3.04>

M. KRICK

KÕRGEMA HARIDUSEGA TEHNIKAINTELLIGENTSI ETTEVALMISTAMISEST NÕUKOGUDE EESTIS AASTAIL 1944—1950

Sotsialistliku intelligentsi kujunemine on objektiivne protsess, mis tuleb maa majandusliku, kultuurilise, poliitilise ja sotsiaalse arengu vajadustest. Rahvusliku sotsialistliku intelligentsi loomises avaldub üks leninliku rahvuspoliitika elluviimise aspekte.

Nõukogude haritlaskonna arvukaimaid ja kiireimini kasvavaid rühmi on tehnikaintelligents. Tema tekkele ja arenguprobleemidele on tähelepanu pööranud nii ajaloolased, majandusteadlased kui ka filosoofid.

Eesti NSV tehnikaintelligentsi kohta pole seni terviklikku ülevaadet, kuigi teda on uuritud mitmest aspektist lähtudes, kas mõne üldprobleemi taustal või seoses teiste haritiasrühmadega.¹ On ilmunud ka mõningaid probleemartikleid ja mahukamaidki kirjutisi, mis käsitlevad üksikuid tehnikaintelligentsi rühmi.² Tehnikaspetsialistide rakendamise probleemidele on pühendatud mõningad majandusteadusliku kallakuga tööd.³

*

¹ E. Schmidt, Kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest Nõukogude Eestis. Tallinn, 1959; E. Schmidt, Kõrgema hariduse areng Nõukogude Eestis. Tallinn, 1971; A. Kennik, Kesk-eriõppeasutuste võrgu kujunemine ja areng Eesti NSV-s aastail 1944—1961. Tallinn, 1962; A. Kennik, Kesk-eriharidusest Eesti NSV-s sõjajärgsel aastail (1944—1950). «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused» 1967, nr. 3; Э. Шмидт, Деятельность КП Эстонии по подготовке научных и научно-педагогических кадров Эстонской ССР (1946—1955 годы). Труды Таллинского политехнического института. Серия Б, № 28, Таллин, 1969.

² E. Schmidt, Mõnedest tehnikateadlaste kaadri ettevalmistamise probleemidest. «Eesti Kommunist» 1967, nr. 5; A. Ranne, Vajadus teaduslik-tehnilise kaadri järele kasvab. «Eesti Kommunist» 1966, nr. 10; V. Gussarova, O. Karma, G. Lukin, Sada aastat Eesti raudteed. Tallinn, 1970; В. Гусарова, О формировании инженерно-технической интеллигенции на железнодорожном транспорте Эстонии (1940—1970). «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused» 1973, nr. 1; В. Архангельский, Из прошлого Таллинского политехнического института. Труды Таллинского политехнического института. Серия Б, № 15, Таллин, 1965.

³ E. Vilbert, Uurimus kõrgema ja keskeriharidusega kaadri vajadusest Eesti NSV masinaehitustööstuses. Kandidaadiväitekirj. Tallinn, 1964. (TPI raamatukogus); M. Gripenvski, Tehnika progress ja inseneritöö efektiivsus. «Eesti Kommunist» 1970, nr. 10; E. Kull, J. Toomaspaeg, Inseneride ja ökonomistide vajadusest ENSV tööstuses. «Eesti Kommunist» 1971, nr. 1; A. Veimer, Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine. Tallinn, 1958; A. Веймер, Комплексное развитие и специализация промышленности Эстонского экономического административного района. Таллин, 1961; Вопросы планирования и использования специалистов в народном хозяйстве. (Материалы научной конференции). Таллинский политехнический институт. Таллин, 1971.

Sotsialistlikus ühiskonnas kujutab haritlaskond endast erilist sotsiaalset kihti. Ta on pärit töötava rahva hulgast, teenib rahva huve. Sellest tulenevad ka tema sisemine ehitus, ülesanded, vahekord tööliklassi ja talurahvaga. Keeruka sisestruktuuri tõttu on raske teda üldistavalt, kõikehõlmavalt defineerida. Enam kui poolesajast määratlusest on täpsemaid M. Rutkevitsi oma, kes lähtub intelligentsi töö iseloomust ja tema osast töö ühiskondlikus organisatsioonis. Niisiis moodustub intelligents M. Rutkevitsi järgi inimestest, kes professionaalselt tegelevad kõrg- või kesk-eriharidust nõudva vaimse tööga.⁴ Praktikute, s. o. spetsialisti ülesandeid täitvate erihariduseta töötajate kuulumist intelligentsi hulka peab ta erandlikuks nähtuseks.

Intelligentsi sisemisel liigitamisel on peamisteks kriteeriumideks töö iseloom ja sisu, rakendussfäär, täidetavad funktsioonid ja kvalifikatsioon.

Sotsialistlikku tehnikaintelligentsi pole seni suudetud üheselt defineerida. Ka kasutatavaid termineid on mitu: inseneritehniline, tootmistehniline, tehnilis-majanduslik, teaduslik-tehniline, tehnikaintelligents. Ilmselt on üldterminina otstarbekaim viimane, teised võiksid tähistada selle alarühmi.

Võttes aluseks tehnikaintelligentsi töö ja selle iseloomu, tema osa tootmise juhtimises ning loominguilise tegevuse astme, võib teda tinglikult jaotada kahte põhirühma (tinglikult seepärast, et nende kahe rühma funktsioonide tihe põimitus ei luba tõmmata teravaid piirjooni).

Esimese rühma — teaduslik-tehnilise intelligentsi — moodustaksid kõige kõrgema kvalifikatsiooniga spetsialistid. Nende töö on põhiliselt seotud teadusliku uurimis-, konstrueerimis- ja projekteerimistegevusega, uute teaduslike järelduste ja seisukohtade väljatöötamisega. Siia kuuluvad nii teadlased kui ka uurimisinstituutide, projekteerimis- ja konstrueerimisbüroode ja teiste asutuste teaduslik-tehniline abipersonal. Enamasti koosneb teaduslik-tehniline intelligents kõrgharidusega spetsialistidest. Teaduse- ja tehnikarevolutsiooni ajastul ületab teaduslik-tehnilise intelligentsi kasvutempo kõigi teiste sotsiaalsete gruppide oma. See on loomulik ja seaduspärane nähtus.

Teise rühma moodustaks nn. tootmistehniline intelligents, s. o. inseneritehnilised töötajad. A. Grigorjantsi arvates kuuluvad nende ülesannete hulka tootmisprotsessi ettevalmistamine ja osavõtt tootmisest, uute masinate konstrueerimine, tehnoloogiliste protsesside juhtimine, tehniliste ja majandusplaanide koostamine, tootmisvahendite ja tööjõu paigutamine.⁵ Tänapäeval läheneb inseneritöö üha enam teadlasetööle, muutub järjest loominguilisemaks. Insener peab lahendama keerukaid tehnilisi, majanduslikke ja haldusprobleeme, mis nõuavad iseseisvat otsustamist ja vastutust. Tihti kuulub inseneri otseste ülesannete hulka ka keskastme tehnilise personali, s. o. tehnikute töö organiseerimine. Kõik see eeldab kõrghariduse omamist.

Enamik tehnikaintelligentsist töötab suurtes ettevõtetes ja nende allasutustes, kus neil on vahetu kontakt töölistega. Siin avaldub veel üks tehnikaintelligentsi tegevussfäär — osavõtt kaadri ettevalmistamisest ja väljaõpetamisest (vahetult tegelevad sellega need tehnikaspetsialistid, kes töötavad õppejõududena kõrgkoolides või keskeriõppeasutustes).

Kokku võttes võiks tehnikaintelligentsi defineerida sotsiaalse rühmana, kes professionaalselt tegeleb tootmise teadusliku ja tehnilise ettevalmista-

⁴ М. Руткевич, Ф. Филиппов, Социальные перемещения. Москва, 1970, lk. 51—52.

⁵ А. Григорьянц, Формирование и развитие технической интеллигенции Армении (1920—1965). Ереван, 1966, lk. 9—10.

mise, tootmisprotsesside juhtimise, ettevõtete ja asutuste halduslik-majandusliku juhtimise ning kaadri kasvatamisega. Tehnikaintelligentsi töö on vaimne töö, mille eesmärk on materiaalsete rikkuste loomine ja mis nõuab kõrg- või keskeriharidust.

*

Eesti rahvusliku tehnikaintelligentsi kujunemine algas kodanlikus Eestis. Üldiselt oli inseneride ja tehnikute osatähtsus kõrg- ja keskeriharidusega spetsialistide seas väike, kuid nendegi rakendamise võimalused olid piiratud. Suurtööstuse killustatus ja perioodilised majanduskriisid suurendasid pidevalt töötute arvu, nii et eestlastest tehnikaspetsialistidel tuli tihti leppida erialale ja haridusele mittevastava tööga. 1938. aastal kuulus 150 firmast 77 välismaalastele ja 73 eestlastele. Välismaa firmades eelistati välismaalastest spetsialiste, eesti tehnikaintelligents oli teatud määral tõrjutud seisundis.

Kõrgema tehnikaalase haridusega kaadrit valmistas ette Tallinna Tehnikaülikool. Nimetatud õppeasutuse eellaseks tuleb pidada 1918. aastal organiseeritud tehnikakursusi. 1919. aasta oktoobris loodi nende alusel Tallinna Tehnikum (algul era-, alates 1920. aasta maist riigi õppeasutus), mis tegutses kuni 1935. aasta aprillini. See oli kesk- ja kõrgema õppeasutuse vahepealne koolivorm, mille täieliku kursuse lõpetaja omandas arhitekti või inseneri kutse; inseneridiplomit see õppeasutus ei andnud. 25. juunil 1936 taasavati ta Tallinna Tehnikainstituudina, mis 1. jaanuaril 1938. aastal nimetati Tallinna Tehnikaülikooliks. Aastail 1919—1936 lõpetas õppeasutuse 266 inseneri, 34 arhitekti ja 127 tehnikut.⁶ Aastail 1937—1939 oli lõpetajaid 20.⁷

1940. aasta revolutsioon tõi pöörde õppeasutuse ellu. Kodanlikud üliõpilaskonvendid saadeti laiali, õppetöö korraldati ümber nõukogulikel alustel. Teadusliku töö arendamiseks loodi statsionaarne aspirantuur, õppetöö kvaliteedi parandamiseks asutati uusi kateedreid, nende seas marksismi-leninismi kateeder. Valitsuse määrus õppemaksu kaotamise ja stipendiumide kehtestamise kohta avas haridustee töörahva hulgast pärinevatele noortele.

Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 30. aprillist 1941 nimetati Tallinna Tehnikaülikool Tallinna Polütehniliseks Instituudiks.

Sotsialistliku revolutsiooni järel kasvas tehnikaeriteadlaste arv rahvamajanduses: rakendati tööle kodanlikus Eestis tööta olnud spetsialistid, neid saabus ka vennasvabariikidest. 1941. aasta 1. jaanuari andmeil oli Eesti NSV-s 4800 kõrg- ja 9800 keskeriharidusega töötajat. Esimeste hulgas oli 1900 inseneri, s. o. 39,6% üldarvust. Keskeriharidusega töötajast oli tehnikuid 2500, s. o. 25,5%.⁸

1940. aastal alanud ümberkorraldused jätkusid pärast Suurt Isamaasõda. Rahvamajanduse taastamine, maa industrialiseerimine, kollektiviseerimine ja kultuuri arendamine nõudsid rohkesti eriteadlasi. Samal ajal tuli lahendada mitmesuguseid materiaalseid, sotsiaalseid ja maailmavaatelisi probleeme, et muuta haridus rahvale tõeliselt kättesaadavaks.

EK(b)P-l, kelle vahetel juhtimisel toimus eesti rahvusliku sotsialistliku intelligentsi kujunemine, oli kasutada rikkalik teoreetiline baas — V. I. Lenini vastavad tööd, NLKP kongresside, konverentside ja pleenumite otsused ning juhendid, lisaks vennasvabariikide praktilised kogemu-

⁶ Eesti NSV ajalugu. III köide. Tallinn, 1971, lk. 407.

⁷ «Eesti Statistika. 1940.» Tallinn, 1940, lk. 231.

⁸ Eesti NSV rahvamajandus 1970. aastal. Statistiline aastaraamat. Tallinn, 1971, lk. 242.

sed. Vennasvabariikide otsene abi avaldas teatud mõju ka intelligentsi kvalitatiivsele ja kvantitatiivsele koosseisule.

Esialgul võis EK(b)P toetuda nõukogude võimule lojaalsetele kodanlikele spetsialistidele, sõja ajal Nõukogude Liidu tagalas ettevalmistatud kaadrile, Eesti NSV-sse suunatud spetsialistidele, samuti praktikutele, s. o. edutatud töolistest ja talupoegadest erihariduseta kaadrile. Ees seisis aga ülesanne valmistada kõrg- ja keskeriõppeasutustes ette oma, nõukogude spetsialistide kaader, kes pärineks töölisklassi ja töötava talurahva hulgast.

Tallinna Polütehnilise Instituudi taasavamist asuti ette valmistama kohe pärast Tallinna vabastamist. Õppetöö algas 15. novembril 1944. Selleks ajaks oli enam-vähem taastatud TPI materiaalne baas, immatrikuleeritud üliõpilased, komplekteeritud õppejõud. Viimastega oli esimesel õppeaastal tõsiseid raskusi, oli ju TPI Suures Isamaasõjas kaotanud osa oma õppe- ja teaduslikust personalist, osa õppejõude olid saksa fašistid vägivaldselt kaasa viinud.

Sõja algul oli Nõukogude Liidu tagalasse evakueerunud 20 TPI õppejõudu, neist 4 professorit ja 2 dotsenti. Mitmed neist — professorid A. Altma, J. Nuut jt. — töötasid Sverdlovski kõrgkoolides ja NSV Liidu Teaduste Akadeemia Uurali filiaalis. Eestisse naasnuna oli neil rikkalikult uusi kogemusi, teadmisi nõukogude teaduse ja tehnika edusammudest. Ühtlasi olid nad omandanud sotsialistliku ideoloogia. Tööle kutsuti ka instituudi endised õppejõud P. Kogerman, O. Maddison, L. Jürgenson, J. Ivand, J. Kark, A. Borkvell jt.; 1944/45. õppeaastal töötas neid TPI-s 54.

Koosseisuliselt õppejõude oli TPI-s 1944. aasta detsembris 79, neist 6 teadusdoktorit ja 10 -kandidaati. Kohakaasluse alusel töötas 13 inimest, neist 3 teaduskandidaati. Õppejõududest oli ÜK(b)P liikmeid 5.⁹ Rohkesti õppejõukohti jäi selleks õppeaastaks siiski vakantseks.

Osa tehnikateadlasi, kes töötasid ettevõtete ja asutuste haldusaparaadis, sai õppejõududena TPI-s töötama hakata 1945. aasta sügisel (I. Õpik, E. Soonvald, H. Arro, R. Ambros jt.). Siis ulatus koosseisuliste õppejõudude arv juba 115-ni (neist 8 teadusdoktorit ja 16 -kandidaati), kohakaasluse alusel töötas 3 õppejõudu, neist 1 doktor.¹⁰ 1946. aasta septembris oli õppejõududest teaduslik kraad 15,3 protsendil,¹¹ 1947/48. aastal juba 18,4 protsendil.¹² Õppejõudude teaduslik ja pedagoogiline kvalifikatsioon kasvas aasta-aastalt. Pedagoogilisele tööle instituuti jäeti ka 14 1945—1950 lõpetanud noort.¹³

TPI aspirantuur avati 1947. aasta kevadel, kuid aspirantide vastuvõtu plaani suudeti täitma hakata alles 1950. aastal. Esialgul oli õppida soovijaid vähe, nende ettevalmistus nõrk, ei jätkunud juhendajaid. Alles 1950. aastate teisel poolel hakkas aspirantuuri tegevus vilja kandma.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel ei suudetud täita ka üliõpilaste vastuvõtu plaani. 1944. aasta sügisel oli ette nähtud vastu võtta 580 uut üliõpilast, neist ehitus-mehaanikateaduskonda 160, keemia-mäeteaduskonda 120 ja majandusteaduskonda 300.¹⁴ Tegelikult võeti vastu 473 üliõpilast.¹⁵ 1945/46. õppeaastal oli plaanis vastu võtta 400 uut üliõpilast, võeti 287.¹⁶

⁹ ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Üleschituse Riiklik Keskariiv (= ENSV ORKA), f. R-1834, nim. 3, s.-ü. 2, l. 6.

¹⁰ Sealsamas, f. R-10, nim. 10, s.ü. 19, l. 20.

¹¹ Sealsamas, s.-ü. 52, l. 24.

¹² E. Schmidt, Kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest Nõukogude Eestis, lk. 69.

¹³ Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv (= EKPA), f. 910, nim. 3, s.-ü. 9, l. 27.

¹⁴ ENSV ORKA, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 23, l. 17.

¹⁵ Sealsamas, f. R-1834, nim. 3, s.-ü. 1, l. 44.

¹⁶ EKPA, f. 910, nim. 1, s.-ü. 1, l. 11.

15. novembril 1944 oli nimekirjas 861 üliõpilast. Detsembriks oli üliõpilaste arv kasvanud 941-ni, neist 75% olid esimesel kursusel. 44,3% üliõpilastest moodustasid majandusteaduskonnas õppijad.¹⁷ Detsembri algul oli 38,2% üliõpilastest naised (üle $\frac{3}{4}$ neist esimesel kursusel, viiendal kursusel ei õppinud ühtki naist). 62,4% kõigist naisüliõpilastest õppis majandusteaduskonnas.¹⁸

1944/45. õppeaasta jooksul langes välja 115 üliõpilast. Rohke väljalangemine oli tingitud nõrgast ettevalmistusest, majanduslikest raskustest, tööjõupuudusest ettevõttesis jms. Palju üliõpilasi töötas õppimise kõrval (1945. aasta sügisel 33,5%).

Majanduslikke raskusi leevendas riiklik stipendium. 1944. aasta detsembris sai stipendiumi 75% üliõpilastest.¹⁹

EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu 9. veebruaril 1945. aasta määruses «Kõrgema kooli töö parandamisest Eesti NSV-s» seati kõrgkoolide ette tähtsaima poliitilise ülesandena uute üliõpilaste vastuvõtmine tööliste, keh- ja keskmiktalupeogade ning töötava intelligentsi hulgast. TPI ja TRÜ pidid kumbki muretsema 800 ühiselamukohta, et anda väljastpoolt tulnuile elamisruumi. Tallinnas ja Tartus tuli organiseerida 6-kuulised ettevalmistuskursused kummaski 200 noorele, et aidata neil keskkool kiirendatud korras lõpetada. Kursused olid mõeldud neile, kellel oli juba 10-klassiline haridus, kes olid lõpetanud keskkooli Saksa fašistliku okupatsiooni ajal või kellel polnud küpsuseksamid sooritatud. Vastuvõtt toimus ilma sisseastumiseksamiteta, vanuse ülemmäär oli 32 aastat. Kursuslased olid võrdses seisundis üliõpilastega. Kursuste lõpul sooritasid nad küpsuseksamid. TPI ettevalmistuskursused kestsid 15. veebruarist 15. augustini 1946. Õppetöö toimus kahes rühmas — stationaarses 43 ja õhtuses 40 kuulajaga.²⁰ Stationaarselt õppivad noored said stipendiumi.

Töötavate noorte võimalusi kõrgharidust saada suurendas EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrus 26. jaanuarist 1946, mille kohaselt TPI-s ja TRÜ-s loodi ettevalmistusosakonnad.²¹ Õppetöö pidi neis algama 15. märtsil 1946, üheaegselt I ja II kursusel. Kumbki kõrgkool pidi võtma I kursusele 150 7 klassi lõpetanut ja II kursusele 100 8—9 või enam klassi lõpetanut.²² Osakonda astumisel ja selle lõpetamisel tuli sooritada eksamid. Ettevalmistusosakonda astumiseks oli eesõigus Suurest Isamaasõjast osavõtnuil ja partisanidel. Ka ettevalmistusosakonnas õppijail olid võrdsed õigused üliõpilastega.

TPI ettevalmistusosakonna sisseastumiseksamitele tuli rohkesti noori, aga õppetööle ilmus neist vaid 134. Sotsiaalse päritolu järgi oli neist töölisi 79, teenistujaid 15, kehvtalupeogi 7, uusmaasaajaid 8 ja keskmiktalupeogi 25. Kommunistlikke noori oli 18 ja kommuniste 6. Rahvuselt olid kõik eestlased. Ettevalmistusosakonna I kursusel hakkas õppima 46, II kursusel 88 noort.²³

Ettevalmistusosakond tegutses neli aastat. 1947. aasta septembris õppis seal 168 kuulajat, 1948. aastal võeti vastu 150 uut kuulajat. Vahepeal olid vastuvõtutingimused veidi muutunud. I kursusele, kus õppeaeg kestis kaks aastat, võeti nüüd 8-klassilise haridusega ja II kursusele, kus õppeaeg

¹⁷ ENSV ORKA, f. R-1834, nim. 3, s.-ü. 2, l. 5.

¹⁸ Sealsamas, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 19, l. 112.

¹⁹ Sealsamas, f. R-1834, nim. 3, s.-ü. 2, l. 50.

²⁰ Sealsamas, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 25, l. 148.

²¹ Sealsamas, s.-ü. 78, l. 15.

²² Sealsamas, s.-ü. 25, l. 20.

²³ Sealsamas, l. 94.

oli üks aasta, 9—10-klassilise haridusega noori.²⁴ Viimase tegutsemisaasta, 1949. aasta kevadel õppis ettevalmistusosakonnas 156 kuulajat.²⁵ Ettevalmistusosakond aitas tunduvalt kaasa TPI üliõpilaste sotsiaalse koosseisu parandamisele, suurendas töölisnoorte osa selles, kiirendas töötava rahva seast pärit rahvusliku intelligentsi kujunemist.

Veelgi laiendas töötavate noorte õppimisvõimalusi ja aitas kaasa praktikute kvalifikatsiooni tõstmisele kaugõppeteaduskonna ja õhtuse osakonna avamine vastavalt 1946. ja 1947. aastal. 1946. aasta septembris õppis TPI kaugõppeteaduskonnas 145 üliõpilast, neist 39 naist, 1950. aasta septembris 241 üliõpilast, neist 147 meest ja 94 naist; õhtuses osakonnas õppijaid oli 207, neist 192 meest ja 15 naist.²⁶ Mittetatsionaarselt õppijate hulgas olid mehed enamuses.

Aastate jooksul toimusid muutused üliõpilaste soolises, sotsiaalses ja rahvuslikus koosseisus ning maailmavaates.

1944. aasta detsembri algul oli 38,2% üliõpilastest naised, 1945. aasta aprillis 33%,²⁷ 1946. aasta septembris 31,7%²⁸, 1948. aastal (ilma ettevalmistusosakonnata) 29%.²⁹ Naisüliõpilaste osatähtsuse vähenemine oli tingitud mitmest põhjusest. Sõjajärgseil kuudel, kui Eesti NSV oli küll vabastatud, kuid Suur Isamaasõda veel kestis, olid mehed armees. Nende juurdevool üliõpilaste hulka algas hiljem. Sel perioodil õppisid ligi pooled TPI üliõpilastest majandusteaduskonnas, kus rõhuva enamiku moodustasid naisüliõpilased. (Naisüliõpilastega võrreldes oli naisõppejõudude osatähtsus väiksem. 1946. aasta septembris töötas TPI-s 176 õppejõudu, neist 24 naist,³⁰ mis moodustab 13,6% õppejõudude üldarvust.) 1950/51. õppeaasta algul õppis TPI-s 2074 üliõpilast, neist naised 500, s. o. 24,1%.³¹ 1950. aastate teisest poolest kuni tänapäevani moodustavad naised Eesti tehnikaspetsialistide seas kolmandiku (võrdluseks kodanliku Eesti andmed: 1939. aasta detsembris oli Tallinna Tehnikaülikooli 491 üliõpilasest 21 naist, s. o. 4,3%).³²

Sotsiaalsel päritolu arvestades olid ülekaalus töölised ja töölisperekondadest pärit noored. 1946. aasta märtsis oli TPI üliõpilastest 50,3% pärit tööliste, 21,6% talupoegade ja 28,1% teenistujate ning haritlaste perekondadest.³³ 1951. aastal oli I kursusele astujaist 44% tööliste, 21% talupoegade ja 35% teenistujate perekondadest noored.³⁴

Nõukogude võimu aastail muutus TPI paljurahvuseliseks kõrgkooliks. 1950. aasta sügisel moodustasid eestlased üliõpilastest 84,3%, sealhulgas päevastest 84,0%, õhtustest 83,1% ja kaugõppijaist 87,1%. Teistest rahvustest olid esindatud venelased, ukrainlased, valgevenelased, lätlased, juudid, poolakad, karjalased, soomlased, tatarlased, mordvalased, karalpakid, tadžikid ja paljud teised — kokku 325 üliõpilast.³⁵

Esimestest päevadest alates pöörati TPI-s suurt tähelepanu poliitilisele kasvatustööle nii üliõpilaste kui ka õppejõudude hulgas. Kodanlikust ideoloogiast vabanemiseks tuli teha ulatuslikku selgitustööd. Üliõpilastele ja

²⁴ «Noorte Hääle» 4. juulil 1948.

²⁵ EKPA, f. 910, nim. 2, s.-ü. 15, l. 52.

²⁶ ENSV ORKA, f. R-10, nim. 10, s.-ü. 52, l. 24.

²⁷ Sealsamas, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 25, l. 86.

²⁸ Sealsamas, f. R-10, nim. 10, s.-ü. 52, l. 24.

²⁹ «Rahva Hääle» 19. sept. 1948.

³⁰ ENSV ORKA, f. R-10, nim. 10, s.-ü. 52, l. 24.

³¹ Sealsamas, s.-ü. 175, l. 25, 27.

³² Sealsamas, f. R-1837, nim. 1, s.-ü. 156.

³³ Sealsamas, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 72, l. 66.

³⁴ E. Schmidt, Kes- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest Nõukogude Eestis, lk. 93.

³⁵ ENSV ORKA, f. R-14, nim. 10, s.-ü. 175, l. 25, 27.

õppejõududele korraldati loenguid ja seminare NSV Liidu konstitutsiooni, 4. viisaastaku, rahvusküsimuse ning dialektilise ja ajaloolise materialismi põhiprobleemide valgustamiseks. Loenguid pidasid Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu liikmed, külalislektorid Leningradist ja mujalt. 1948. aasta sügisel õppis TPI juures avatud marksismi-leninismi õhtu-ülikooli filiaali I kursusel 34, II kursusel 76 õppejõudu.³⁶ Ideoloogiaalast tööd raskendas asjaolu, et marksismi-leninismi kateeder suutis tööle asuda alles 1945. aasta talvel. Ühiskonnateaduste õppejõude oli vähe, neil puudus teaduslik kvalifikatsioon.

Üliõpilaste seas oli vähe kommunistlikke noori. 1945. aasta jaanuaris, kui loodi TPI komsomoliorganisatsioon, oli seal vaid 4 liiget,³⁷ kevadel 8. Ühiskondlikult ja poliitiliselt aktiivsemad olid nooremad kursused, sest enamik kommunistlikke noori õppis seal. Aasta hiljem oli TPI-s 30 kommunistlikku noort (2,5% üliõpilaste arvust), kes jagunesid kursuste vahel järgmiselt: I kursusel 22, II — 6, III — 1, IV — 1.³⁸ 1948. aasta sügisel oli instituudis juba 145 kommunistlikku noort, s. o. 8% üliõpilaste arvust. Teiste NSV Liidu kõrgkoolidega võrreldes oli see protsent väike. Instituudi keskmisel tasemel oli keemiateaduskond, kus 352 üliõpilasest oli kommunistlikke noori 27. Ettevalmistusosakonnas oli poliitiliselt arenenud noori rohkem: 183 kuulajast 49 kommunistlikku noort, lisaks 7 ÜK(b)P liiget ja liikmekandidaati.³⁹

Marksistliku maailmavaate kujunemisele instituudis aitas kaasa asjaolu, et üliõpilaste seas oli hulgaliselt demobiliseeritud noormehi: 1947. aastal 128, nende hulgas paistsid nii õppe- kui ka ühiskondlikus töös silma Mart Port, Leonid Brutus, Edgar Vilbert, Georgi Ozerov jt.

Üliõpilaste ühiskondlik-poliitilise aktiivsuse kasvu ja maailmavaates toimunud murrangut konstateeris 1951. aastal toimunud ELKNU 5. kongress. Sel ajal oli Eesti NSV-s iga neljas üliõpilane ja kolmas tehnikumi-õpilane kommunistlik noor.⁴⁰

Kõrgema tehnikaalase hariduse arengust rääkides ei saa mööda minna õppeasutuse materiaalsest olukorrast. See oli pärast sõda küllaltki raske: sõjakahjud küündisid 111 972 rublani (tolleaegses vääringus),⁴¹ õppehooned asusid mööda linna laiali, laboratooriumide sisseseade oli ebapiisav ja vananenud, ei jätkunud õppevahendeid, õpikuid, kütust, puudusid ühiselamud ja võimla, sööklaruumid olid kitsad.

TPI ühiselamuks määratud ruumid saadi alles 1946. aasta novembris, majutada võis neisse umbes 90 inimest.⁴² 1948. aastal suutis instituut majutada juba 300 üliõpilast,⁴³ septembris 1950 elas ühiselamuis 403 (25% üliõpilaste üldarvust), üürikortereis 16 üliõpilast;⁴⁴ sellest võib järeldada, et suurema osa tookordsetest TPI üliõpilastest moodustasid Tallinnast pärit noored.

Tähelepanuväärset abi osutasid Eesti NSV kõrgkoolidele vennasvabariikide kõrgemad õppeasutused. Tallinna saabus kümneid tuhandeid köiteid õpikuid ja teaduslikku kirjandust. 1946. aasta oktoobris oli TPI raamatukogus 62 895 raamatut, neist oli pärast 1944. aastat saadud 19 000.⁴⁵

³⁶ EKPA, f. 910, nim. 2, s.-ü. 9, l. 142.

³⁷ ENSV ORKA, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 72, l. 66.

³⁸ Sealsamas, f. R-14, nim. 13, s.-ü. 72, l. 66.

³⁹ EKPA, f. 910, nim. 2, s.-ü. 9, l. 90, 117, 121—122.

⁴⁰ «Rahva Hää!» 26. mail 1951.

⁴¹ ENSV ORKA, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 66, l. 7—8.

⁴² EKPA, f. 910, nim. 2, s.-ü. 2, l. 1.

⁴³ Sealsamas, f. 910, nim. 1, s.-ü. 12, l. 123.

⁴⁴ ENSV ORKA, f. R-14, nim. 10, s.-ü. 175, l. 25.

⁴⁵ EKPA, f. 910, nim. 1, s.-ü. 6, l. 85.

Poliitilise kirjandusega oli olukord halvem: raamatukogus oli seda vaid 197 nimetust venekeelseid ja 144 nimetust eestikeelseid teoseid.

Vennasvabariikidest saabus ka hulgaliselt seadmeid, aparaate jms., näiteks ainuüksi 1947. aasta jooksul 500 000 rubla eest.⁴⁶

TPI õppejõud said teaduslikku, meetodilist ja organisatsioonilist abi teistelt NSV Liidu kõrgematelt tehnikakoolidelt. Eriti tihedad olid sidemed Leningradi õppeasutustega.

Juba esimestest sõjajärgsetest aastatest peale oli TPI-s suund valmistada ette laia profiiliga spetsialiste (tehnilised keskeriõppeasutused tegelesid enamasti kitsama erialaga spetsialistide ettevalmistamisega).

1945. aastal õpetati TPI-s 12 eriala, 1947. aastal aga juba 13 tehnikaja 3 majanduseriala. Uute erialade avamisel lähtuti Eesti NSV rahvamajanduse vajadustest ja iseärasustest. Et Eesti andis põhilise osa NSV Liidus kaevandatavast põlevkivist, siis oli eriti suur vajadus põlevkivi kaevandamise ja töötlemise, s. t. keemia- ja kütteainetööstuse spetsialistide järele. Vaja oli ka energeetika-, masinatööstus- ja ehitusinseneri. NSV Liidu teistesse kõrgematesse õppeasutustesse suunati Eesti NSV-st noori õppima neile erialadele, mida TPI-s ei olnud.

1946. aastal töötas Eesti NSV tööstuses vaid 549 kõrgharidusega spetsialisti.⁴⁷ Nõudmine tehnikaspetsialistide järele oli niivõrd suur, et TPI ei suutnud vabariigi vajadusi rahuldada. Vastavalt EK(b)P 5. kongressi otsustele koostati spetsialistide vajaduse plaan lähemaks 5—7 aastaks. Selle kohaselt oli neljandal viisaastakul tarvis 8229 kõrgharidusega spetsialisti, kõrgkoolid võisid anda vaid 2225. Tehnikaspetsialiste (kaasa arvatud arhitektid, geodeedid, põllumajandusinsenerid jt.) oleks tarvis olnud 2506, õppeasutused võisid anda 425.⁴⁸

1950. aastal lõpetas TPI esimene pärast sõda komplekteeritud lend — 199 üliõpilast, neist 95 majanduse, 48 ehituse, 19 keemiatehnoloogia, 10 masina- ja aparaadiehituse, 23 energeetika ja 4 maapäuevarade uurimise ja töötlemise erialal.⁴⁹

Ajavahemikul 1945—1950 lõpetas TPI 501 spetsialisti, neist päevastes teaduskondades 493 ja kaugõppes 8.⁵⁰ Majandusteaduskonna lõpetas 1946—1950 (1945. aasta kohta andmed puuduvad) 316 noort, järelikult andis TPI sõjajärgsel viisaastakul umbes 200 tehnikaspetsialisti. Lõpetanute väike arv oli ühelt poolt tingitud sellest, et õppeasutus tegeles neil aastail ulatusliku reorganiseerimisega, teiselt poolt oli vanematel kursustel väga vähe üliõpilasi (osa oli hukkunud sõjas, osa olid saksa okupandid sundmobilisatsiooni korras kaasa viinud). Ka õppejõude ei olnud veel piisavalt ning kaugõpe ja õhtune õppevorm olid alles kujunemas. Talletati kogemusi, valmistuti ulatuslikumaks tegevuseks tulevikus. Olgu nimetatud, et aastail 1951—1955 lõpetas TPI juba ligi kolm korda rohkem üliõpilasi — 1447, neist 101 kaugõppes ja 74 õhtuses osakonnas.

1. juulil 1950 töötas Eesti NSV rahvamajanduses 1300 inseneri. See moodustas 14,6% kõrgharidusega spetsialistidest. Sõja tõttu oli inseneride arv ja osakaal spetsialistide seas vähenenud, kuid kõrgharidusega töötajate arv tervikuna oli 1950. aastaks 1941. aastaga võrreldes kasvanud ligi kaks korda.⁵¹ Tehnikakaader ei suutnud rahuldada rahvamajanduse

⁴⁶ «Noorte Häääl» 15. jaan. 1948.

⁴⁷ Э. Ш м и д т. Деятельность КП Эстонии по подготовке научных и научно-педагогических кадров Эстонской ССР. (1946—1955 годы), lk. 7.

⁴⁸ ENSV ORKA, f. R-14, nim. 3, s.-ü. 147, l. 7—8.

⁴⁹ Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik. Tallinn, 1957, lk. 257.

⁵⁰ E. S c h m i d t. Kõrgema hariduse areng Nõukogude Eestis, lk. 216.

⁵¹ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul. Statistiline kogumik. Tallinn, 1960, lk. 71.

vajadusi, spetsialistide ettevalmistamine ei jõudnud vajadusele järele. Sellest tulenes ka suur praktikute osatähtsus tehnikaintelligentsi hulgas: 1. novembril 1947 oli kõigist tööstusettevõtete spetsialistidest kõrgharidusega 8,1% ja keskeriharidusega 17,8%.⁵² Tehnikakõrgkooli ees seisis ülesanne tõhustada spetsialistide ettevalmistamist, sealhulgas õppimist tootmistöö kõrvalt, ning avada aja nõuetega sammu pidades uusi erialasid.

⁵² A. Веймер, Комплексное развитие и специализация промышленности Эстонского экономического административного района, lk. 317.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloo Instituut

Toimetusse saabunud
24. II 1975

M. KRIKK

О ПОДГОТОВКЕ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ С ВЫСШИМ ТЕХНИЧЕСКИМ ОБРАЗОВАНИЕМ В СОВЕТСКОЙ ЭСТОНИИ В 1944—1950 гг.

Резюме

Формирование социалистической национальной технической интеллигенции в Эстонской ССР началось после окончания Великой Отечественной войны. Подготовка технической интеллигенции с высшим образованием в рассматриваемый период осуществлялась Таллинским политехническим институтом.

Таллинский политехнический институт возобновил свою работу 15 ноября 1944 года. К декабрю в нем обучался 941 студент, причем 38,2% составляли женщины. Положение в институте после войны было тяжелым, материальная база — недостаточной, план приема учащихся выполнить не удалось, не хватало квалифицированных педагогических кадров. В 1947—1948 учебном году лишь 18,4% преподавателей имели научную степень.

Для изменения социального состава студентов и ускорения темпов подготовки технической интеллигенции в 1946 году при институте были созданы 6-месячные подготовительные курсы и подготовительное отделение. В том же году открылся заочный факультет и в 1947 году — вечернее отделение. Это способствовало увеличению доли студентов из среды рабочих и крестьян.

В 1951 году 44% поступивших на первый курс были по происхождению рабочими, 21% — крестьянами и 35% — служащими. Значительно возрос удельный вес женщин среди студентов; так, в 1939 году женщины составляли 4,3%, а в 1950—1951 учебном году — 24,1% студентов.

Таллинский политехнический институт стал многонациональным учебным заведением. В 1950—1951 учебном году эстонцы составляли 84,3% общего числа студентов.

С 1945 по 1950 год институт выпустил 501 специалиста, из них около 200 человек по техническим специальностям.

Большую помощь в подготовке технической интеллигенции для Эстонской ССР оказывали братские республики.

Институт истории
Академии наук Эстонской ССР

Поступила в редакцию
24/II 1975

M. KRIKK

VORBEREITUNG EINER INTELLIGENZ MIT TECHNISCHER HOCHSCHULBILDUNG IN SOWJETESTLAND IN DEN JAHREN 1944—1950

Zusammenfassung

Die Bildung einer sozialistischen und nationalen technischen Intelligenz begann in der Estnischen SSR nach Abschluß des Großen Vaterländischen Krieges. Diese Intelligenz wurde im Tallinner Polytechnischen Institut vorbereitet, wo die Arbeit am 15. November 1944 aufgenommen wurde. Anfang Dezember gab es bereits 941 Studenten, davon 38,2% Frauen. Das Institut befand sich nach dem Krieg in einem schweren Zustand. Die mate-

rielle Basis war schwach. Die Aufnahmepläne der Studenten wurden nicht erfüllt, es mangelte an qualifizierten Lehrkräften. Im Studienjahr 1947/48 besaßen bloß 18,4% der Lehrkräfte einen akademischen Grad.

Zwecks Besserung der Sozialstruktur der Studentenschaft und zwecks einer rascheren Vorbereitung der technischen Intelligenz wurden in 1946 beim Institut sechsmo-natige Vorbereitungskurse nebst einer Vorbereitungsabteilung gebildet; auch das Fernstudium wurde organisiert, in 1947 aber der Abendlehrgang. Dank diesen Maßnahmen wuchs der Anteil der Studenten aus Arbeiter- und Bauernfamilien an. In 1951 gab es auf dem ersten Kursus 44% Studenten aus Arbeiterfamilien, 21% aus Bauern- und 35% aus Angestellten-familien. Bedeutend wuchs die Zahl der Studentinnen an. In 1939 war diese Zahl 4,3%, in 1950/51 aber 24,1% der Gesamtzahl der Studenten.

Das Tallinner Polytechnische Institut ist eine multinationale Hochschule. In 1950/51 gab es dort 84,3% estnische Studenten.

In den Jahren 1945 bis 1950 beendeten 501 Spezialisten das Institut, davon etwa 200 mit spezieller technischer Fachbildung.

Die Schwesterrepubliken haben der Estnischen SSR bei der Bildung der technischen Intelligenz große Hilfe erwiesen.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 24. Febr. 1975